

AZ ELSŐ SZAKCZIKK.

A magyar nyomdászok kétségkívül elismeréssel fogják fogadni a jelen szerény vállalat megindítását nemcsak azért, mert e könyvecske magában véve is hézagpótló és a működő nyomdászokra nézve egész éven át hasznavehető segédeszközül szolgál, hanem azért is, mivel első szerény kísérlete a *magyar nyomdászati szakirodalom* megteremtésének, s e szempontból tekintve, velem együtt szívesen fogja üdvözölni minden magyar nyomdász annak megjelenését.

E könyv szerkesztő-bizottságának szíves bizalma felém fordult, s felszólított az első szakcikk megírására. Midőn elhatároztam, hogy e megtisztelő felhívásnak csekély tehetségemhez képest megfelelek, szem előtt tartottam azt, hogy e cikknek nem szabad nagy és megoldatlan kérdéseket tárgyalnia, minőket a külföldi szakirodalom vetett föl, s melyeket a virágzó szakirodalomban megédzett s avatott tollak tárgyalnak, — hanem azt hiszem, hogy szegénységünkhöz képest szerényen, hivalkodás nélkül kell fellépünk, és lassan, lépésről lépésre kell igyekeznünk szakirodalmat teremteni, hogy mind nagyobb

tért foglalva, idők múltával megizmosodva, a magyar nyomdászati szakirodalom is helyt foglalhasson a külföldi szakirodalom sorában.

Azért *kezdetül* e naptár első évfolyamába oly tárgyat választottam, mely a nyomdai működésnek is kezdetét képezi. Értem *a betüöntötől érkezett új betűk berakását, az azokkal való bánásmódot egész a szedés megkezdéséig, s végre azok folytonos nyilvántartását.*

Biztat a remény, hogy a jövő évfolyamokban, folytatva e kezdetet, nálamnál avatottabb tollú férfiak szakszerűen fogják tárgyalni a további fokozott teendőket, úgy hogy idővel e vállalat valóságos tárháza lesz a nyomdászat mesterségének és ennél fogva alapját fogja képezni a magyar szakirodalomnak.

Az új betűk berakása és nyilvántartása korántsem oly jelentéktelen művelet, mint sokan hiszik. (Mert hogy sokan ezt egészen mellékes dolognak tekintik, arról nyomdász-pályámon elég alkalmam volt meggyőződni.) A helyes berakás és lelkiismeretes nyilvántartás a szedőket sok kelletlenségtől, a nyomdát sok idővesztéségtől kiméli meg, és azért e tárgy mindenestre méltó arra, hogy vele behatóan foglalkozzunk.

Kezdjük tehát először is a *folyó betűk** berakásánál.

A betüöntötől rendszeren erősen leszögezett és vasabroncsokkal is megerősített faládákban szoktak érkezni a betűk. E ládákat ovatosan fel kell nyitni, nehogy a betűk

* A nélkül, hogy valami *s. úfuraragási* érdemet tulajdonítanék magamnak, a *Brodtschrift* fogalmának nézetem szerint megfelelőbb a fentebbi kifejezés, nemcsak mivel a néha használtatni szokott *kenyérírás* vagy *kenyérbetű* nagyon is szolgai fordítás, hanem mivel az ajánlott elnevezés elég világosan kifejezi ama betűk rendeltetését. B. J.

megsérüljenek, de a ládákat és azok födeleit is lehetőleg kímélni kell, minthogy jó állapotban azokat a betűöntők a fölszámított áron vissza vásárolják, vagy máskép is lehet hasznosítani.

Így egyik ládát a másik után fölnyitjuk s a még külön papírba is csomagolt betűket alkalmas helyre kirakva, mindenekelőtt megmázsáljuk. Midőn meggyőződünk a mérték helyességéről, akkor következik a betűtest (Kegel) és a magasság próbája. Ezt úgy eszközöljük, hogy az *m* betűből, mely a betűöntőnek is irányadója az igazításnál (Zurichten; erre már nem merek új szót faragni), 20—30 darabot fölszedünk, de nem mint a szedésnél szokás a bemetszéssel (Signatur) fölfelé, hanem oldalvást rakva a betűket, úgy hogy egyik betű elzárja a másikkal bemetszését. Ekkor a fölszedett *m*-eket szorosán zárjuk a szedővasba (Winkelhaken), és melléje szedünk egy régebbi, annak idején a próbán szintén átment ugyanoly testű betűből ugyanannyi *m*-et, vagy más testű betűből annyi *m*-et, amennyi a fölszedett megpróbálandó betűtestnek megfelel. Például 20 cicero *m*-nek teste egyenlő 24 garmond és 30 petit testével. Ha az egymás mellé fölszedett két sor *m* tökéletesen egyforma, úgy hogy a szedővasba a második sor is kellő számú betűkkel szorosán belemegy, akkor a betű teste jó, és még csak a magasságot kell próbálni. E próbát oly módon eszközöljük, hogy a szedővasba ismét néhány *m* betűt szedünk föl, és pedig most már nem megfordított signaturával, hanem föl váltva néhány új és néhány régi, ismét néhány új és néhány régi betűt egymás mellé; ezután a világosság felé tartva a szedővasat, a benne fennálló betűkkel együtt, ez utóbbiak fölé egy egyenes rézvonalat tartunk

és alatta keresztül nézünk. Ha a vonal alatt nem mutatkozik rés, akkor a magasság is helyes, a betű kiállotta a próbát és most már hozzá lehet készülni a berakáshoz.

A papírba csomagolt betűdarabok el vannak látva a benne foglalt betűfaj nevével, az egyes betűk, számok vagy írásjelek megnevezésével és folyó számmal 1-től egész a darabok mennyiségének megfelelő számig.

Czélszerű a darabokat azon sorrendben fölbontani és berakni, a mint számozva vannak; azért mindenekelőtt kellőleg rendbe rakjuk azokat, úgy hogy az utolsó szám alúl, az első pedig felül fekdjék. Ennek az az előnye, hogy a berakás biztosabb, és ha netalán valamelyik betű hiányzik vagy elégtelen, hamarabb észreveszszük a hiányt, mint ha össze-vissza, rendszertelenül szedegetjük elő a darabokat. Az első darabban van a kis *m*, azután következnek a-b-c-rendben a kis betűk, az írásjelek, a nagy kezdőbetűk és a számok.

Tisztátalan, hibás vagy kellőleg ki nem bélelt szekrénybe nem szabad berakni. Azért jó eleve kell gondoskodni a hibás és tisztátalan szekrények kijavításáról és kitisztogatásáról, a ki nem bélelt rekeszek kibéleléséről, és csak azután lehet hozzáfogni a betűk berakásához.

A szekrényeket, — számszerint annyit, amennyit az új betűvel megtölteni akarunk, — fölállítjuk, és pedig oly közel egymáshoz, amily közel a nyomda helyi viszonyai csak engedik. Ekkor ovatosan fölbontjuk az első darabot egy állványon (Regal) vagy asztalon, a külső burkolatot ott hagyjuk, a belső vékonyabb papírburkolatot pedig összefogva, a darabot hajóra emeljük, és a körülkötött zsineget leveszszük. Most egy legalább fél petitnyi erős

vonallal a darab felső részéből (rendesen *m*-ből) leemelünk 6—8 sort, a vonalat egyik kezünkkel az illető rekesz fölé támasztjuk, másik kezünkkel pedig lassan letolva a betűket, azokat szépen egyenletesen a rekeszbe szórjuk, ezt addig ismételvén, míg a rekesz minden részében megtelik. Meg kell számlálni, hány sor fér a nagy, hány a középső, és hány a kis rekeszekbe, és mindig egyforma mennyiségű sort kell minden szekrénybe berakni. Kivételt képeznek e szabály alól oly betűk és írásjelek, melyekből csak kevés van, péld. fi, fl, *, †, stb. Ezeket mind egyformán kell fölosztani, s minden szekrénybe annyit berakni, amennyi jut. Ha az első szekrénynek első rekeszét megtöltöttük, következik a második, harmadik, és így valamennyi szekrénynek hasonló rekesze; ha a szekrényeknek az illető betűre szánt rekesze mind megtelt, és a betűből még fenmaradt valami, akkor ezt más hajóra emeljük; e fölösleget följegyezzük egy e célra készen tartott *defekt-könyvbe*. Így járunk el sorba minden darabbal és minden betűvel. A fölös betűket a második hajóra emelve, addig növeljük a darabot, míg a többi darabok nagyságát ismét eléri, ekkor, miután a könyvbe bejegyeztük, kikötjük, újra papírba csomagoljuk, ráírjuk a tartalmát és félre teszszük. Ha valamely betűből egész darab marad fölöslegül, ezt föl sem bontjuk, hanem félre teszszük a defekt közé.

Így folytatjuk a berakást, a fenmaradtak összeállítását és följegyzését mindaddig, míg a berakandó darabokban tart. Ha ez eljárásban egy kis gyakorlatot szereztünk, csakhamar végére járunk a dolognak, és ha a betűkben nem mutatkozik hiány, a szekrényeket át lehet adni a forgalomnak.

A betűk pontos nyilvántartása, és a keresés okozta sok időveszteség megkimélése végett szükséges a defekt-könyv pontos vezetése, az utánrakás alkalmával elfogyott betűk kitörlése, az osztás folytán támadt újabb fölöslegek, valamint az utánrendelt betűk beírása.

Minthogy pedig most már a *szedéshez* értünk, e szerény munkálatnak eleve kijelölt kerete — amennyiben a folyó betűk berakásáról és nyilvántartásáról akartam szólni — immár be van töltve, és most áttérhetek a *czimbetűk* berakására.

A czimbetűk ép úgy csomagolva érkeznek a betűöntőtől mint a folyó betűk. természetes tehát, hogy a kicsomagolási eljárás ugyanaz, mint amannál.

Azonban minthogy a czimbetűk mennyisége mindenkor sokkal kevesebb, mint a folyó betűké, a berakás művelete és a nyilvántartási eljárás lényegesen különbözik amattól.

A czimbetűk minimuma — mert ennél többet ritkán szoktak megrendelni — rendszeren, a betűk nagyságához képest, 2–6 darabból szokott állani.

Ezekből is minden betűfajt darabszám szerinti sorrendbe rakunk, és midőn az egyes darabokat fölbonítottuk, berakás előtt kézi sajtón legalább *két levonatot* készítünk belőle.

A defekt-könyvbe beírás helyett a levonatokat teszszük be, mely eljárásnak a nyilvántartásra nézve igen nagy előnye van.

Először is mindenkor, minden kétséget kizárólag tudhatjuk, hogy minden egyes betűből hány darab van, és így ha valamit ki akarunk szedni, előre is meglátjuk, hogy a meglevő betűkből kifutja-e a szedendő sor vagy

szedés, minélfogva minden hiábavaló kísérlettől megkíméljük magunkat.

Továbbá a betűöntőnek vitás esetekben kétségbevonhatlan hiteles módon, — saját összeállított darabjaiból — ki lehet mutatni, ha netalán valamely betüből kelleténél kevesebbet küldött volna. Csak a levonat másodpéldányát kell neki beküldeni.

A levonatok elkészülte után alávetjük a betűket a föntebb leírt magassági és betűtési próbának, s ha rendben találjuk, berakjuk a betűket, és pedig a kisebbeket (mintegy «Text» nagyságig) kis accidenz-szekrényekbe a folyó betűknél leírt módon, a nagyobbakat pedig fiókokba rakjuk, fölállítva a-b-c-rendbe, minden sor után egy vékony, mintegy cicero vastagságú fa-léczet rakva, hogy a szedésnél könnyen lehessen az egyes betűket kivenni. A mi itt a rendet illeti, legjobb először a kis betűket, utána az írásjeleket, számokat és végre a versálisokat rakni. A sorok ne álljanak nagyon szorosan a fiókban, hogy a betűk könnyen járjanak ki, sőt ajánlatos minden sorban 3–4 betűnyi tért üresen hagyni, hogy az osztás is könnyen menjen. Az osztásnál nagyon kell ügyelni az alfabetikus rend megtartására, és sohasem szabad megengedni, hogy a kiszedett sorok felosztatlanul álltassanak be.

Ennyit a berakásról. A nyilvántartásra nézve igen ajánlatos a czimbetűket folyó számmal ellátni; e számok szolgálnak minden betűfajnak elnevezés gyanánt. Ezzel megmenekülünk a számtalan czifránál czifrább betűnevektől is, melyekkel a betűöntők a czimbetűket fölruházzák, sokszor egy-egy betűfajnak is többféle nevet adva. Ugyane számok alatt kell a betűknek a minta-

könyvben előfordulniok, minden szekrényre szintén megfelelő nagy olvasható számot kell ragasztani, valamint ugyanazon számot a regálisra is, azon üreg mellé, hova az illető szekrény vagy fiók tartozik. Ezáltal elkerülhető lesz a szekrényeknek és fiókoknak oly annyira kellemetlen fölcserélgetése is, mely a szedőknek annyi keresgélést és idővesztést szokott okozni és nagy előmozdítója lesz ez intézkedés a nyomdában, s különösen a betűk közt oly annyira szükséges rendnek.

Hátra van még, hogy a *körzetek és diszitmények* berakásáról és rendbentartásáról is szóljak.

A körzetek és diszitmények a szedési anyagok közt a legkényesebb, és azért a legfigyelmesebb gondozást és — hogy úgy mondjam — szeretetteljes ápolást igényelnek.

Természetes, hogy berakás előtt a körzetek magassági és testi méreteit szintén a leggondosabban meg kell vizsgálni, valamint ellenőrzés céljából minden daraból — úgy mint a czimbetűkből — két-két levonatot kell készíteni. A nálunk használtatni szokott körzetek mind a francia pont-rendszernek felelnek meg, azért oly nyomdáknak, hol nem ez a rendszer van bevezetve, a körzetekhez külön zárulécok szükségesek.

Midőn a berakáshoz fogunk, a betűöntő mintalapjának kell előttünk feküdnie, s a körzeteket lehetőleg azon rendben kell berakni, amint az egyes darabok a mintalapon számozva vannak. Minden rekeszre egy kis czédulát ragasztunk, melyre az illető szám van nyomtatva, mi által a körzetek szedésénél úgy mint osztásánál nagyobb biztonságot nyerünk.

Midőn az új betűk berakása és nyilvántartása körül követendő eljárásra nézve a föntebbiekben némi rendszert igyekeztem megállapítani oly tárgy körül, melyben eddig — nálunk legalább — nem igen volt rendszeresség tapasztalható, azon reményben teszem le a tollat, hogy fiatalabb szaktársaim talán nem fogják egészen haszon nélkül olvasni soraimat, és akkor bő jutalmat lelek a rá fordított fáradságért.

Bendtner József.

